

ФІЛОСОФІЯ

УДК 1(091)
DOI: 10.17721/sophia.2021.17.5

Г. В. Вдовиченко, д-р філос. наук, ст. наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8532-7672
e-mail: georgyvdivyuchenko@knu.ua

ІСТОРІЯ КИЇВСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ШКОЛИ В УСНИХ СПОГАДАХ ЇЇ ТВОРЦІВ: СТУДІЇ З ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ ТА КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Присвячено академічним дослідженням творців Київської філософської школи С. Кримського та В. Горського з історії філософської думки та культури Київської Русі, які є важливою сторінкою відродження в Інституті філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР у кінці 50-х – 80-х років ХХ ст. перерваних сталінським режимом студій з історії філософії України. Відновлені на початку епохи хрущовської "відлиги" генерацією філософів-шістдесятників УРСР переважно саме в згаданому інституті, вони, зокрема дослідження С. Кримського та В. Горського 80-х років ХХ – початку ХХІ ст., стали в незалежній Україні об'єктом уваги їхніх авторів у межах пілотних новаторських проектів з усної історії філософії.

Ініційовані Т. Чайкою в проекті "Усні історії філософів" автобіографічні відтворення С. Кримського та В. Горського, як і більш ніж десятирічний масив інтерв'ю першого всеукраїнської газети "День", є важливими альтернативними джерелами пострадянського – непідцензурного, історико-філософського – реконструювання становлення історії філософії України як академічної дисципліни у ХХ ст.

С. Кримський і В. Горський, осмислюючи в автобіографічному ключі власні більш ніж тридцятирічні "києворуські" студії, а саме – розкриваючи оригінальні візії "філософської культури" Київської Русі у світлі високої оцінки її "духовних світочів" як втілення християнських чеснот (В. Горський) та "софійності" української культури від часів Київської Русі як суб'єкта "греко-слов'янського типу європейської культури" (С. Кримський), акцентували увагу на винятковій ролі у своєму науковому й особистісному розвитку етичних засад і моральнісних ідеалів цього етапу давньоукраїнської культури як важливого джерела і взірця соціокультурного поступу України.

Ключові слова: історія філософії України, філософія Київської Русі, Київська філософська школа, Інститут філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР, "Усні історії філософів", Т. Чайка, П. Копнін, В. Шинкарук, С. Кримський, В. Горський.

Постановка проблеми. Київська філософська школа як інноваційний академічний проект директорів Інституту філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР П. Копніна (1962–1968) і В. Шинкарука (1968–2001) стала одним із наукових та громадських суб'єктів українських культурно-, націо- і державотворення від часів "залізної завіси" – початку "холодної війни" до її закінчення. Важливу роль у поступі і самовизначенні цієї школи як чільного ідейно-організаційного академічно-вишівського столичного осередка інституціоналізації вітчизняної філософської традиції як національної у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., відіграв, на наш погляд, етап активізації у 40-х – 60-х років ХХ ст., зокрема в УРСР та в СРСР загалом, світового антикомуністичного і правозахисного руху. Яскравим їх втіленням у тогочасній Україні став національно-культурний і правозахисний рух шістдесятників, помітним елементом якого була науково-громадська діяльність генерації філософів-шістдесятників, творців згаданої школи, як-от дисидентів В. Лісового, Є. Пронюка та їхніх колег з відділів історії філософії України й логіки і методології науки згаданого інституту, зокрема і С. Кримського та В. Горського. За власним визнанням вони не були дисидентами, але водночас активно долучились до відродження перерваної сталінським режимом у 30-х роках ХХ ст. інституціоналізації репресованим "філософським фронтом" УСРР доби "Розстріляного Відродження" національної філософської традиції, зокрема й історії філософії України як академічної дисципліни.

Активні учасники ініційованих у середині 50-х років ХХ ст. – на початку хрущовської "відлиги" директором Інституту філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР Д. Остряниним (1952–1962) перших повоєнних академічних досліджень з історії філософії України, системно реалізованих ними і їхніми колегами у 60-х – 80-х роках ХХ ст., що охоплювали її розвиток від Середніх віків до радянського часу, С. Кримський і В. Горський спільно

присвятили чималу увагу вивченню філософської спадщини Київської Русі та культурфілософському аналізу місця і ролі цієї епохи у вітчизняній та світовій історії й культурі. Одні з перших та найвідоміших дослідників цієї тематики в радянській і сучасній вітчизняній філософії, вони в кількох циклах інтерв'ю вже в незалежній Україні, передусім – в ініційованих колегою з інституту Т. Чайкою в проекті "Усні історії філософів" в позаминулому десятилітті підсумкових автобіографічних відтвореннях [7, 19], вдалились до відвертого осмислення значення їх студій з історії філософської думки Київської Русі, її історії і культури, у власних житті та творчості, яке багато що уточнювало в їхніх колишніх підцензурних публічних позиціях в УРСР. З'ясовуючи цікаві, хоч і маловідомі, підсумки цього осмислення як відмінного від академічних історико-філософських підходів інтерсуб'єктивно-автобіографічного рефлексування радянського і пострадянського етапів своїх наукових пошуків, ми звертаємо окрему увагу на оригінальну специфіку спроб концептуалізування С. Кримським і В. Горським власних візій Київської Русі та її духовної спадщини.

Аналіз досліджень і публікацій. У центрі нашої уваги є опублікований Т. Чайкою, І. Голубович та низкою їхніх колег з вишів України масив інтерв'ю з творцями та діячами Київської філософської школи, переважно з С. Кримським [19], В. Горським [7], М. Кашубою [15] і Я. Стратій [23], а також їхніми колегами-сучасниками, насамперед Є. Головахою [4]. Висвітлюючи специфіку цих проектів усної історії філософії у світлі розгляду останніх їхніми авторами Т. Чайкою [26], І. Голубович [5], А. Кхелуфі [20] і обговорення на круглому столі часопису "Філософська думка" теми "Усна історія філософії: письмовий формат" [14] їхні новаторські ролі в філософській думці України, ми водночас окреслили погляди її знаних сучасних представників, наприклад С. Йосипенка, О. Вдовиної і М. Симчика, на поступ історії філософії України як академічної дисципліни

ліни, зокрема студій з історії філософської думки Київської Русі, в XX – на початку XXI ст. Комплексний розгляд вагомим внеску С. Кримського і В. Горського до останніх на основі їхнього інтерв'ю Т. Чайці сполучено з вивченням дотичних до жанру усної історії філософії інших інтерв'ю цих науковців, а саме: зібраного в останньому прижиттєвому виданні публікацій С. Кримського [18] масиву його інтерв'ю газети "День" кінця 90-х років XX ст. – 2000-х років та діалогів із В. Сильвестровим і К. Сіговим у виданні [19] і вміщених у збірнику [3] інтерв'ю В. Горського М. Бриниху і Ю. Завгородньому. Крім присвячених С. Кримському і В. Горському мемуарів їхніх учнів і колег у виданнях [3, 19], зокрема й спогадів А. Горак [6], В. Табачковського [24] і В. Шинкарука [28], ми задіяли низку спроб системного оцінювання їхнього наукового доробку, наприклад передмови П. Йолона та М. Ткачук до біобібліографічних покажчиків [8, 17] і публікації Т. Лютого [21] і Т. Целік [26].

Мета статті полягає у відтворенні на матеріалах усних спогадів творців Київської філософської школи С. Кримського і В. Горського, зокрема їхнього інтерв'ю в проєкті "Усні історії філософів" Т. Чайки, підсумкового автобіографічного переосмислення ними значення власних "києворуських" студій 80-х років XX – початку XXI ст. у їхньому житті та науковій творчості в контексті аналізування утвердження державності України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усна історія філософії, яка, на думку більшості учасників ініційованого часописом "Філософська думка" в 2019 р. "круглого столу" на тему "Усна історія філософії: письмовий формат", зокрема її перших розробників та піонерів апробування в Україні Т. Чайки, І. Голубович, А. Кхелуфі та К. Зборовської, ще не є філософською дисципліною, стала за минуле десятиліття провідним неklasичним альтернативним історико-філософським підходом/джерелом/жанром у системно розгорнутому власне в Україні вивченні передусім історії Київської філософської школи. Висловлені під час вказаного обговорення думки щодо значного потенціалу усної історії філософії: від визнання її за "вкрай важливий ресурс для історика філософії" (В. Хома) до відзначення її безумовної актуальності з огляду на відносність "офіційної історії", її повсякчасне викривлення на користь наявної ідеології чи просто "політики партії", недостовірність джерел та наявність суперечливих свідчень чи фактів (К. Зборовська), – знайшли високосимволічне узагальнення у визнанні звернення до неї поверненням до витоків філософії (Р. Мироненко).

Наявна у виступах учасників "круглого столу", наприклад С. Йосипенка, О. Хоми, В. Хоми, а також І. Голубович та А. Кхелуфі, висока оцінка здобутків проєкту "Усні історії філософів" Т. Чайки як, по суті, новаторки в цій галузі, охоплювала переважно представлені у виданнях [7, 19] перші автобіографічні конструкції С. Кримського і В. Горського як підсумковий інтерсуб'єктивний непідцензурний аналіз власних життєвих шляхів і наукових доробків.

Високо оцінено – як "піонерський крок" – в Україні (О. Хома) і "знакову" діяльність Т. Чайки: ініційована нею "низка глибоких інтерв'ю з визначними філософами", що "надихнула" Студентське товариство усної історії філософії (В. Хома), передусім повністю оприлюднені її "новаторські цикли інтерв'ю" з С. Кримським і В. Горським (І. Голубович), досить повільно стає предметом системного дослідження. Водночас сучасні авторитетні фахівці з відділу історії філософії України згаданого інституту, – його завідувач С. Йосипенко і його колеги О. Вдовина та М. Симчич, зауважили у статті [12], що мемуари творців згаданої школи та їхніх

колег, передусім "персональні спогади сучасних філософів" А. Горак [6], В. Табачковського [24], В. Лісового, П. Йолона та Я. Стратій, як і самого В. Горського, "про радянське минуле" вже на початку минулого десятиріччя стали джерельною основою дискусій у вітчизняному експертному середовищі щодо радянської філософії. Виокремлюючи чотири періоди розвитку історії філософії України як галузі наукового дослідження та академічної дисципліни від 50-х років XX ст. до 2000 р. і вказуючи, що на третій із них як на "другий період сталого функціонування" в 1973–1990 рр. і припало "відкриття" філософської думки Київської Русі як "нового предмета", автори статті зауважили, що його методологічні наслідки мали значення, що виходило за межі цього періоду у зв'язку з розробленням В. Горським, а потім і його апологетами, концепції "філософської культури" Київської Русі.

Вважаючи цей предмет, або, за С. Йосипенком [13], напрям досліджень згаданого відділу з 80-х років XX ст. як одну із зароджених у пізнорадянський період чільних тем історико-філософських студій в УРСР, складником канону історії філософії України, а В. Горського – його натхненником, організатором і найавторитетнішим фахівцем, О. Вдовина так оцінила ідейну специфіку етапу його "систематичного становлення": "Початок активних студій давньоруської філософської думки значною мірою обумовлений ідеологічним кліматом, у якому історія філософії України існувала в 1970-х – 80-х роках, а конкретним поштовхом до них був широко святкований ювілей 1982 року – 1500-ліття Києва (типова радянська традиція "цифрової символіки" та наукових й інших здобутків "до ювілею") ... ювілей Києва було використано як вдалий привід для актуалізації теми спільності культур трьох братніх народів (українського, російського та білоруського), а також теми міжслов'янської єдності (найчастіше із залученням болгарського народу). При цьому саме в міжслов'янській єдності та спільному східнослов'янському джерелі, яким була давньоруська культура, убачали основу самобутності українського народу, що було достатньо важливим з огляду на протистояння різним "буржуазно-націоналістичним перекиривленням" закордонних дослідників [1, с. 49]. Яскравою ілюстрацією цих висновків став вихід у світ саме в столиці УРСР знакової офіційно-наукової – виразно атеїстичної і водночас джерелознавчо і фактографічно ґрунтовної праці "Мислителі Київської Русі" (1981) О. Замалеєва та В. Зоца, присвяченої "1500-річчю Києва", яка передувала появі праць В. Горського і С. Кримського на цю тему.

Виходячи у відчутно заполітизованому розгляді пов'язаної переважно з Києвом історії "філософської думки Київської Русі" від "духовної культури східних слов'ян" до часу, коли "Русь остаточно розпалась на кілька князівств", з концепції В. Мавродіна про існування єдиного східнослов'янського етносу давньоруської народності, яка є спадкоємицею "великодержавної парадигми XIX–XX ст.", що розвиває ідеї київських богословів XVII–XVIII ст. І. Гізеля про "православноросійський" народ і Ф. Прокоповича про триєдиний славеноросійський народ, автори праці постулювали тезу про єдиний "руський народ" і "руську землю" з давньокиївським і московським етапами їхнього поступу шляхом зміцнення "руської державності". Оминаючи увагою, по суті, майже всі відомі на той час українські україномовні і російськомовні джерела з історії та культури Київської Русі за вельми небагатьма винятками, як-от студії Ю. Асєєва і А. Бичко, О. Замалеєв та В. Зоц зосередили основну увагу на власне російськомовному масиві досліджень російських і радянських науковців XIX–XX ст., зокрема академіків Д. Ліхачова та їхнього, по суті, співавтора

Б. Рибаківа. Апелюючи до праць одного з перших дослідників філософії Київської Русі в Російській імперії та СРСР М. Тихомирова, а також задіюючи дослідження науковців Відділення російської мови і словесності Російської АН (згодом АН СРСР), й інших радянських – уже класиків, знавців киеворуської історії та культури, як В. Адріанова-Перетц, Е. Гранстрем, І. Єрьомін, А. Львов, Б. Рамм й ін., – вони закладали підвалини становлення російської пострадянської гуманітаристики в галузі філософії, що її показовим здобутком стала серія історико-філософських досліджень М. Громова і В. Мількова [11].

В. Горський і С. Кримський, які спирались у своїх киеворуських студіях на досвід цієї праці і згаданих тут, а також багатьох інших, багато в чому високоінформативних і авторитетних першоджерел, зокрема на такі серії, як Повне зібрання руських літописів, Пам'ятки давньоруської церковно-повчальної літератури, Пам'ятки руського права, були, на відміну від партноменклатурних столичних науковців – авторів згаданої монографії, чільними діячами генерації філософів-шістдесятників УРСР. Свідки й дотичні до однойменного правозахисного та національно-культурного руху – колеги і знайомі як українських дисидентів В. Лісового, І. Світличного, І. Дзюби, так і доволі широкого кола нонконформної радянської інтелігенції – від В. Некрасова до О. Зінов'єва й М. Мамардашвілі, були свідками ініційованого творцями "Розстріляного Відродження" М. Рильським, П. Тичиною і насамперед М. Бажаном у 50-х – 60-х роках ХХ ст. виходу в світ під маркою АН УРСР перших академічних багатотомових українознавчих україномовних енциклопедично-довідникових видань, передусім "Української радянської енциклопедії: в 17 т." (1958–1965) та "Історії українського мистецтва в 6 т." (1966–1968), а також "Історії української літератури в 8 т." (1967–1971). Розпочате за епохи хрущовської "відлиги" відродження в УРСР традицій вітчизняної гуманітаристики ХІХ – першої третини ХХ ст. було міцно пов'язане з прізвищами добре відомих, зокрема С. Кримському і В. Горському, дослідників історії і культури Київської Русі, як, наприклад: Ю. Асєєв, М. Браїчевський, С. Висоцький, Г. Логвин, Л. Махновець, О. Мишанич та інші, наступниками яких стали І. Ісиченко, Н. Нікітенко, В. Корнієнко, Т. Целік та нові генерації науковців незалежної України.

Ініційований ними комплексний критичний перегляд великодержавного концепту "трьох братніх народів" на основі аналізу давньоукраїнських: історії, літератури, образотворчого мистецтва, архітектури і фольклору, як, наприклад, у праці "Храм української культури (філософія семіосфери)" (1995) І. Мойсєєва, до якої С. Кримський написав передмову "Осяйні смисли", справив відчутний вплив на формування його та В. Горського концепцій у царині киеворуських студій. Ще на світанку горбачовської "перебудови" в московському журналі "Філософські науки" побачила світ їхня перша спільна публікація з цієї близької їм обох теми "Філософські ідеї у вітчизняній середньовічній культурі" (1985). Розміщена у виданому в рік проголошення незалежності України науковому збірнику "Вітчизняна філософська думка ХV–ХVІІ ст. і грецька культура" (1991), їхня нова розвідка "Софія Київська в контексті історико-філософського дослідження" засвідчила ідейну спорідненість їхнього "софіїно"-києвоцентрично-проукраїнського, відчутно прохристиянського, але ж ніяк не великодержавно-шовіністичного чи атеїстично-політизованого наукового пошуку. Підбиваючи в ній підсумки його радянського етапу, вони разом вийшли на знаковий рубіж плідного розроблення пострадянських – непідцензурних – "києворуських" студій, у яких активно використовував-

ся зарубіжний досвід. Більш ніж шістдесятирічна ідейно-світоглядна еволюція В. Горського, ґрунтовно висвітлена у виданні [3], як у статтях (В. Даренського, В. Менжуліна, І. Лисого й ін.) та спогадах (Ю. Завгороднього, О. Киричка, В. Котусенка, М. Мінакова, В. Янцена й ін.), так і в інших публікаціях, зокрема, у мемуарах В. Табачковського [24], передмові М. Ткачук [8], статтях О. Вдовиної [1] і Т. Целік [26] та інтерв'ю Я. Стратій [23], отримала в кожного з цих його учнів і колег оригінальне висвітлення зі спільним для них відзначенням вивченням ним "філософської культури" Київської Русі.

Упевнено рухаючись у науковому пошуку від розпочатого ним у 60-х роках ХХ ст. разом із багаторічним другом, академіком Болгарської Академії наук М. Бичваровим, спільного аналізу українсько-болгарських філософських зв'язків ХІХ ст. до осмислення в 80-х – 90-х роках ХХ ст. цих зв'язків за часів Київської Русі та Першого і Другого Болгарських царств, зокрема впливу ідей богомільства, св. Кирила, Методія та їхніх учнів і давньоболгарської християнської писемності, як, наприклад, "Збірника Симеона", на вітчизняну культуру Середніх віків, В. Горський звернув особливу увагу на "філософську культуру Київської Русі й Давньої Болгарії".

Розглядаючи в цьому контексті в кількох серіях статей тих років (передусім про "Слово о полку Ігоревім" та "Слово про Закон і Благодать"), у розділі "Філософська думка періоду Київської Русі (Х–ХІІІ ст.)" (видання "Історія філософії на Україні" в 3 т. Т.1. 1987) і головних монографіях (від "Філософські ідеї в культурі Київської Русі ХІ – поч. ХІІ ст." (1988) до "Святі Київської Русі" (1994) та "Біля джерел: нариси з історії філософської культури України" (2006)), – явище давньоукраїнської "філософської культури" Середніх віків, В. Горський вийшов на розгляд теми місця і ролі незалежної України, з огляду на її історичні зв'язки з культурами Західної Європи і Близького Сходу, у сучасному мультикультурно-глобалізованому світі. Порушуючи питання розвитку "ідеї української нації" і "національної самосвідомості", він осмислював їх паралельно із вивченням "специфіки давньоруського образу святості" й "моральнісних імперативів" у духовній культурі Київської Русі, як, по суті, особисто значущих для нього критеріїв розвитку громадян України як спадкоємців і продовжувачів киеворуської традиції.

У корштованому дослідниками життя і творчості В. Горського, як-от М. Ткачук [8], "гуманітарному повороті" філософії УРСР, переорієнтації радянської історико-філософської науки "від натуралізації до гуманізації", не менш значну роль, ніж дослідження В. Горського, відіграли і "києворуські" студії С. Кримського. Активно досліджувані молодими науковцями, зокрема Т. Лютим [21], життєвий шлях та творчість ученого дотепер уже глибоко висвітлювались його колегами й друзями М. Поповичем [19], Т. Чайкою [19], В. Малаховим [19], В. Сильвестровим [19], К. Сіговим [19], П. Йолоном [17] і В. Табачковським [24]. Багаторічний колега С. Кримського П. Йолон, переосмислюючи стрімкий розвиток "києворуських" студій С. Кримського від сплеску культурологічних та культурфілософських розвідок першої половини 90-х років ХХ ст. – статей "Культурні архетипи чи знання до пізнання" (1991), "Універсалії українського менталітету" (1992), "Лад культури: хронотопи і символи" (1992) та знакових публікацій 1994–1996 рр. ("Дім. Поле. Храм", "Осяйні смисли", "Під сигнатурою Софії" й ін.), до вже класичних здобутків кінцевого етапу ("Цивілізаційний розвиток людства" (2007), "Під сигнатурою Софії" (2008) й "Ранкові роздуми" (2009)), простежив ідейну еволюцію їх автора від осмислення "сюжетів, що розгортаються в галузі логіки і методології науки", до "культурологічного" й "соціогуманітарного" са-

мостійних напрямів наукової творчості. Зауважуючи, що перший реалізується через розгортання різних, але споріднених сюжетів – розробку проблем гносеології і філософії культури, а також історії українських філософії і національної культури, П. Йолон зазначив, що згодом ці сюжети синтезуються С. Кримським у дослідженнях з філософії духовності.

Сам В. Горський, визнаючи у публікації [10] С. Кримського за значного представника історії вітчизняної філософської думки з огляду на низку його найраніших публікацій, присвячених М. Гулаку, дослідження філософії мови О. Потєбні, доповіді, статті і монографії (у співавторстві з М. Поповичем та І. Драчем), яким належить помітне місце в сучасному скворородинознавстві, особливо відзначив його розвідки з філософського осмислення давньоруської культури. Зауважуючи, що східнослов'янська культура не знала професійних філософів, які репрезентували би своє бачення сенсубуттєвих проблем у вигляді завершених філософських систем, але високо цінуючи сформульовані давньоруськими любомудрами ідеї, що сукупно становлять філософськи значущі компоненти культури Київської Русі, В. Горський визнав з огляду на це, що "бачення світу Давньої Русі" С. Кримським та насамперед обґрунтування ним "софійної природи" "способу мислення давньоруських любомудрів", має для нас значення "вищої математики" історико-філософської науки. Показово, що саме в пострадянській період обидва ці наукові докладно розкрили поступ своїх "києворуських" студій у контексті автобіографічних – невідцензурних – інтерв'ю як до й під час, так і переважно після Помаранчевої Революції, що стали для них підсумковими і великою мірою сповідальними. Їх осердям є вже досліджені в наших статтях [29, 30] й опубліковані в виданнях [7, 19] діалоги з Т. Чайкою, яка понад сорок років була їхньою колегою та, по суті, ученицею.

Водночас у чималому за обсягом і не менш важливому за значенням масиві їхніх інтерв'ю кінця 90-х років ХХ-го – першого десятиріччя ХХІ ст., – бесідах В. Горського з М. Бринихом, Ю. Завгороднім та понад десятирічному спілкуванні С. Кримського з щоденною всеукраїнською газетою "День", які передували їхнім розмовам з Т. Чайкою та частково збіглися з ними, вельми показово відбито темпоритм рефлексування ними власної причетності до суспільно-політичних змін в Україні як визнаних у вітчизняних експертному середовищі й, ширше, соціумі наукових і громадських авторитетів-інтелектуалів. Як своєрідний пролог до їхніх інтерв'ю Т. Чайці, що були реконструюваннями основних етапів їхньої інтелектуальної еволюції 30-х років ХХ – початку ХХІ ст. в останні роки життя, цей масив став, на наш погляд, підготовчим етапом цих інтерсуб'єктивних відтворень і водночас розгорнутим коментарем до їхніх останніх, зокрема "києворуських", студій. Кілька оприлюднених С. Кримським саме тоді публіцистично-наукових праць – від "Закликів духовності ХХІ ст." до "Ранкових роздумів" – були, на наш погляд, спільно наснаженими всім відомим нам спектром його інтерв'ю, у яких він апробовував настанови власних культурно-філософських роздумів.

В. Горський і С. Кримський як чільні представники першого з трьох виокремлених нами регіонально-міських кіл, інтерв'ююваних Т. Чайкою, – центральноукраїнського з центром у Києві, найповніше розкрили в них висок Київської філософської школи до вивчення філософсько-богословської думки Київської Русі, її історії та культури, у світлі аналізування власних – доволі складних, ідейно-світоглядних пошуків.

Студенти Київського державного університету сталинської й водночас постсталинської епох та учасники всіх трьох визначених Є. Головахою в його інтерв'ю [4] умовних періодів розвитку філософії в УРСР у 40-х – 80-х роках ХХ ст.: від сталинського "повоєнного" до "періоду, який починається з Копніна" як "вихід на сучасну філософську тематику" вже за хрущовської "відлиги", були одними з найвідоміших співробітників двох найнеконформніших відділів Інституту філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР за директорства П. Копніна і В. Шинкарука. В. Горський, висвітлюючи в інтерв'ю Ю. Завгородньому власний науковий прогрес крізь призму оцінки своїх праць у відповідь на питання про взаємозв'язок між його студіями і ним: від монографії "Українсько-болгарські філософські зв'язки (друга половина ХІХ ст.)" (1966) і "Соціальне середовище та історико-філософський процес" (1969) до численних розвідок 80-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст. з філософії Київської Русі, наголосив, що цікавився розвитком філософії у взаємодії з іншими компонентами культури людства в контексті пошуку обґрунтування культурологічного аспекту історії філософії. Визнаючи вже на початку інтерв'ю за улюблений науковий напрям досліджень саме історію української філософії, а саме "її найдавніші джерела, Київську Русь, філософські ідеї в культурі Київської Русі", і підкреслюючи, що залишався вірним усе своє життя історії української філософії, В. Горський зазначив, що "тяжкі до наших давніх традицій, започаткованих ще в Київській Русі, коли філософа вважали любомудром".

Оцінюючи філософію як специфічну сферу духовної діяльності людини, у якій з'ясовуються граничні підстави людського буття, зокрема наголошуючи, що "образ той шлях, який мені найближчий і як філософу, і як людині", – "образ святості як етичний ідеал", В. Горський присвятив розгляду цієї тези на основі своїх центральних киеворуських студій ("Філософські ідеї в культурі Київської Русі ХІ – початку ХІІ в.", "Нариси з історії філософської культури Київської Русі (середина ХІІ – середина ХІІІ ст.)" (1993) та "Святі Київської Русі") заключну частину інтерв'ю Т. Чайці під умовною назвою "Замість епілогу. Діти". Осмислюючи в ній явище філософської культури та наголошуючи, що саме її вивчення на прикладі Київської Русі стало основним предметом його шукань, В. Горський вкотре розкрив своє бачення "реальної історії філософії" саме як "історії життя вже дозрілої філософської ідеї у тілі філософської культури", "три шари" якої представлені "головними героями історії філософії": "мислителем чи любомудром", "професором філософії" та "філософом-теоретиком". Якщо перші з них є "носіями розривних ідей, які становлять підспудну основу всього розмаїття проблем культури", а другі є носіями філософського знання на щаблі "розвитку зародженої ідеї в певній філософській школі", то останні – це "видатні одиниці", які, за його словами, не лише оволодівають парадигмою шкільної філософії, але й спромагаються вийти за її межі і віднайти нове рішення, здійнявшись над нею.

Розглядаючи дві перші зі згаданих вище праць як "висвітлення цілісного періоду", що позначило його "загальний погляд на перші два століття історії вітчизняної філософії", В. Горський зауважив, що від "проблемного підходу" першої із них з намаганням накреслити в ній хоч "приблизні характеристики поглядів давніх русичів на світ, на людину, на історію", перейшов у другій до персоналізації цих найзагальніших положень поглядами окремих постатей, які представляють цей період, зокрема К. Туровського, К. Смолятича та Л. Жидяти.

Пояснюючи свій метод – від думки, від загального погляду йти до особистості, яка цей погляд репрезен-

тує, та наголошуючи, що в історико-філософському дослідженні головним героєм та об'єктом вивчення завжди є сам філософ як особистість, В. Горський зауважив величезне значення для себе осмислення життєвого досвіду "духовних світочів" Київської Русі – головних персонажів її агіографії: Ольги, Володимира Святославича "Великого", Бориса та Гліба, Антонія й Феодосія Печерських – як "ідеалу", орієнтуючись на який, "варто будувати моральний кодекс власного буття". Зазначаючи, що серед згаданих ним уявних образів "києво-руських святих" як "взірців тієї чи іншої етичної чесноти" у сенсі героїки найбільше вражають страсотерпці Борис та Гліб, В. Горський вказав на постійне інстинктивне наслідування ним життєвого шляху Феодосія Печерського як "трудництва в ім'я любові". За власним зізнанням Ю. Завгородньому, що він – син вихідця з єврейської ортодоксальної родини, не є релігійна людина, бо зростав у далекому від релігії контексті культури та виховання, В. Горський підкреслив, що його причетність із дитячих років до вкорінених у християнстві європейської і вітчизняної культур зумовили його надзвичайно високу та глибоку повагу до цієї релігії й її вірних.

Докладно висвітлюючи у обох інтерв'ю перипетії практичного втілення ним на посаді завідувача кафедри філософії і релігієзнавства НаУКМА давньої ідеї будувати філософію в Україні на ґрунті плідного діалогу зі здобутками європейських культур та філософії, В. Горський звернув особливу увагу на проблему взаємодії філософської й національної культур за умов глобалізації. Актуалізуючи цю проблематику в своїх публічних розмовах 90-х років ХХ ст., наприклад у бесіді з М. Бринихом, опублікованій у газеті "День" у 1998 р., він, що цікаво, визначив "суспільну увагу до філософії", якої "західній цивілізації гостро бракує", як "традицію слов'янської культури й духовності". Водночас В. Горський визнав, що вітчизняне суспільство внаслідок "краху комуністичної міфології" перебуває у стані ідеологічної кризи. Вдаючись того ж року на шпальтах того ж видання до аналізування засад згаданої міфології і її творця В. Ульянова-Леніна, С. Кримський, присвятив наступні понад тридцять інтерв'ю газеті "День" 2000–2010 рр. осмисленню порушених В. Горським тем у значно ширших історико-культурному й соціогуманітарному контекстах. Весь цей понад десятирічний масив інтерв'ю, який припав на такі важливі етапи у вітчизняному суспільно-політичному житті, як революційний перехід від доби олігархізації, крізь Помаранчеву революцію, до наростання та згасання націонал-патріотичного піднесення вже в кінці першої декади ХХІ ст., вирізняється наскрізним проведеньм теми киево-руських досліджень С. Кримського та загалом його загальної культурфілософської візії України, крізь критичне оцінювання ним її поточного кризового стану.

Відходячи від політичної злободенності та наскрізної публіцистичності, що певною мірою позначали ці його інтерв'ю, з огляду на присвячення більшої їх частини докладному висвітленню власної біографії від дитячих років у Артемівську (Бахмуті) до студентських років у Київському державному університеті й понад півстолітньої праці в Інституті філософії ім. Г. Сковороди АН УРСР, – в інтерв'ю Т. Чайці С. Кримський визначив свою духовну еволюцію як прихід від "правовірного гегельянства" крізь заняття математикою, логікою та культурою до "християнських цінностей". Присвячуючи три заключні частини інтерв'ю під умовними назвами "Близькі", "Концепція. Атакуючий огляд", "Етика кожного дня", і "Розмову, яка виявилась останньою", аналізу цієї еволюції у контексті переважно західноєвропейської історико-культурної спадщини, він окремо зупинився в

узивку "Роман з містом" першій з них саме на розгляді своїх "києворуських" студій. Ураховуючи досить сконденсований, порівняно з масивом його інтерв'ю газеті "День", виклад їх підсумків, зокрема майже повне оминання в розмові з Т. Чайкою власної культурфілософської візії українських націо- та культуротворення від Ренесансу до Романтизму, ми вдаємось до їх висвітлення на основі звернення до всіх згаданих вище інтерв'ю С. Кримського. Показово, що в них окреслено еволюцію його погляду на місце і роль України як "батьківщини індоєвропейських народів" і зони формування "великої християнської православної культури" в історії людства, зокрема на поточному її етапі епохи "ультрамоделерних квантових технологій" та розвитку "індустрії конструювання буття".

Осмислюючи більш ніж десятирічний важкий шлях повернення України до "людської цивілізації" у контексті її поточної "антропологічної кризи" – кризи "людських якостей", "самої людини", зумовленої тим, що в ХХ ст. відбулось "більше революцій у сфері культури, техніки, ніж за всю історію людства", він визнав найважливіше значення в ХХІ ст. "проблеми культури" як "засобу і способу виходу з кризи". Наголошуючи, що народження України як складової європейської цивілізації, – це передусім виховання "вільної, культурно-освіченої особистості", С. Кримський протиставив "надмірному посиленню політичного фактора в сучасному житті" потребу в заснованій на культурі "духовності". Оцінюючи й аналізуючи сучасну Україну як дуже специфічний полісистемний соціум, що виник і постав "на перехресті багатьох доріг", – від Київської Русі як "корабля, що крейсував між багатьма культурами", до України ХІХ ст., поділеної між Європою, євразійським простором і азійським деспотизмом, С. Кримський визнав важливу роль Київської Русі в утворенні відмінної від західноєвропейської нової – "греко-слов'янської православної цивілізації". Осмислюючи у своїх інтерв'ю газеті "День" феномен Київської Русі як "кордонної цивілізації" "на березі великого степового океану", яка "почала виробляти новий, греко-слов'янський, тип європейської культури", він звернув окрему увагу на давньоукраїнську писемність – київське літописання ("Повість времінних літ"), агіографію ("Життя Св. Володимира", "Печерський патерик"), ораторсько-проповідницьку прозу ("Слово про Закон і Благодать"), князівсько-дружинницький епос ("Слово про Ігорів похід"), пам'ятки правової думки ("Руська Правда") тощо, як на показові приклади професійно-культурного вияву архетипів української культури як "наскрізних структур" її історії.

Убачаючи свідчення на користь суб'єктності Київської Русі в згаданій цивілізації у тому, що "в літописі Нестора та "Слові про Закон і Благодать" Іларіона" "руси́нів" названо "новим народом, історично покликаним завершити утвердження християнства в світі", і підкреслюючи, що "загальна історична концепція" цього літопису зумовлювала те, що Київська Русь об'єднувалася, С. Кримський проілюстрував на прикладах "Слова про Ігорів похід", "Руської Правди" і "Печерського патерика" архетипні, на його думку, для української культури засновки: "індивідуальна свобода" – "свобода як гідність", "етична цінність особистості" та "сонячний промінь", або "світло" як "божественний початок". Зараховуючи до переліку цих архетипів "принцип еквівалентності Старого й Нового Заповіту" і визнаючи, що "сама на істинах Старого Заповіту ґрунтувалася вся історична концепція славнозвісного Нестора-літописця", він підкреслив, що "книжники Київської Русі" у своїх літописах оцінювали справи та вчинки осіб князівської влади в образах Старого Заповіту. Наголошуючи, що Київ – це "Боже Місто",

що "так само вічне, як Рим або Афіни", одне з тих найрідкісніших міст, що сформувались під знаком апостольського пророцтва, і узалежнюючи власне бачення Києва як "Другого Єрусалима" від визнання його за таке ще в "Житті Св. Володимира", головного персонажа якого було "схарактеризовано як другого Мойсея", С. Кримський висвітлює як в інтерв'ю газеті "День", так і Т. Чайці свою концепцію походження Києва на основі проведення аналогії між іменами легендарних братів-засновників міста Кия, Щека, Хорива і "позначеної біблійними метафорами" "топографії історичних пагорбів, на яких виник Київ".

Ставлячи наголос, у контексті дослідження цієї проблеми і в багатьох своїх інтерв'ю газеті "День", і в діалогах з Т. Чайкою, на значенні в її розгляді сакральної символіки давньоукраїнської архітектури Київської Русі, зокрема проводячи паралель між Золотими Брамами Києва та Єрусалима, крізь другу з яких "до Вічного Міста в'їхав Христос", він звернув основну увагу в розкритті цієї його візії на символіку Собору Св. Софії у Києві як головної пам'ятки церковного зодчества Київської Русі, що прямо відсилає до Єрусалиму. Визнаючи, що семантика середньовічного Києва "задана богородичним циклом", бо всі основні його храми "пов'язані з Богородицею", С. Кримський визначив образ Оранти-Богородиці як такий, що сягає старозаповітного прообразу "тримання" рук перед Богом" Мойсеєм символ Матері Божої, яка є Храмом для Премудрості Божої – Ісуса Христа, і наголосив, що в Соборі Св. Софії в Києві відображено архетипну для української культури "ідею онтологічного оптимізму". Досить докладно розкриваючи в переважній більшості згаданих вище інтерв'ю власне бачення втілення цього й інших архетипів у архітектоніці споруди собору та в системі його монументально-декоративних розписів – від символіки бань і всієї хрестово-купольної композиції споруди як "моделі світу" до головного образу Оранти з уміщенням над нею "позначенням Києва як другого Єрусалима" з сорок п'ятого псалма старозаповітної "Книги псалмів", – С. Кримський провів крізь свої культурфілософські роздуми червоною ниткою тезу про "Софію" як центр Києва – "розумної Ойкумени", як "альтернативи" "хаосу Степу".

Убачаючи унікальність ідейно-художньої концепції Собору Св. Софії в Києві в "поєднанні античних та християнських ідей", – у засвоєнні розробленої античною цивілізацією "концепції софійності світу", тобто розгляду світу як "тексту божественних значень" чи "мудрості буття" в її сполученні з ідеєю "онтологічного оптимізму" та апокатастасису саме як "благосного повернення людства до богоданої чистоти ще за земного життя", він визнав князівський Київ за "земну ікону небесного Єрусалима" та наголосив на провідній ролі "кримської Візантії" у ретрансляванні в Київську Русь "впливу християнства і християнської архітектури". Визнаючи Київ, у якому прожив більш ніж шість десятиріч, – від сталінської епохи до незалежної України, за "цілком незвичний регіон Землі", – "точку особливої історичної активності", місто, що проросло з верхньопалеолітичних поселень, С. Кримський розкрив Т. Чайці практику своїх багатолітніх блукань містом – "подорожування по перетинах різних часів у ньому" як "переключення" на "платонівську реальність" епох історії Києва від язичницької крізь князівську і барокову до сучасності. Переосмислюючи розвинуту в собі за ці роки загальнопсихологічну закономірність "зчитування" "інформації минулих часів" під час піших "систематичних довгих подорожей" Києвом та визнаючи "особливу залежність" від нього як свого "особистого міста", яке дає йому "можливість жити духовно і естетично", С. Кримський звернув увагу на

"видіння" образів "київських бань" християнських церков із власних снів як таких, що викликають у нього стан творчості "пси-груп".

Виходячи з визнання Г. Федотовим Києва за третю – "духовну" – "руську столицю", наприклад наголошуючи, що в Києво-Могилянській (згодом Київській Духовній) академії у XVII – на початку XX ст. "виховували духовних людей", він провів червоною ниткою крізь інтерв'ю газеті "День" образ цього вищого навчального закладу, високо оцінений В. Горським як власна "золота мрія", як "фортеця української духовності" ранньомодерного часу. Не раз оцінюючи її як уособлення "програми П. Могили" із "синтезу західної та східної культури" – його "культурної реформи як шляху до національного відродження" по епосі Руїни, С. Кримський зауважив, що поруч із козащиною – "вирішальною силою захисту гетьманської державності", існує саме "духовний табір українських братств з їх академічним центром у Києві" як "культурний фактор", який "затверджував греко-слов'янську православну цивілізацію". Розглядаючи образи П. Могили і передусім Г. Сковороди як знакові для "європейського культурного синтезу" в Україні XVII–XVIII ст., він високо оцінив другого з них як діяча вітчизняної культури, який одним із перших у новоевропейській цивілізації "утвердив феномен мудрості", заступлений після античних часів "усеохопним проектом розсудливо-механічного тлумачення всього суцього". Указуючи на втілення ним у життя власного вчення як "дня філософської мудрості" з його ідеєю "софійного початку життя в його просвітленості надією та гармонією", С. Кримський визнав Г. Сковороду, а за його посередництва і нас, за нащадків та спадкоємців багатовікової традиції "духовної мудрості" Київської Русі.

Висновок. С. Кримський та В. Горський як чільні представники засадничої для становлення Київської філософської школи генерації філософів-шістдесятників УРСР та постаті-символи розвитку з 80-х років XX ст. вітчизняних академічних студій з історії філософії і культури Київської Русі висвітлили в ініційованих в незалежній Україні власних усних спогадах – автобіографічних реконструкціях, зокрема в проєкті "Усні історії філософів" їхньої колеги Т. Чайки, особливу роль у своїх життєвих творчості "києворуської" тематики їхніх більш ніж тридцятирічних наукових пошуків. Одні з найбільш провідних теоретиків та практиків "гуманітарного повороту" у філософській думці УРСР, які еволюціонували від марксистсько-ленінського і загалом просвітницького погляду на вітчизняну, передусім середньовічну, філософську спадщину до увиразнення специфіки філософської думки Київської Русі як, на думку М. Ткачук, своєрідного типу середньовічного антропологізму, С. Кримський і В. Горський разом виявили її особливості як "морально-філософсько-теологічного синкретизму". Виходячи із системного переосмислення давньоукраїнських християнських письменства, образотворчого мистецтва і архітектури Київської Русі, вони визнали цей етап за висхідний у історії українських філософії та культури. Визнаючи визначальне значення етичних засад і моральнісних ідеалів "києворуського" "любомудрія" у власних науковому та особистісному розвитку, С. Кримський і В. Горський спільно наголосили на їхній потенційно важливій культуротворчій ролі як "інваріантних цінностей" у соціокультурному поступі України в умовах її кризового входження до мультикультурно-глобалізованого світу.

Список використаної літератури

1. Вдовина О. Філософська думка Київської Русі очима українських радянських дослідників / Олена Вдовина // Філософська думка. – 2013. – № 1. – С. 48–56.

2. Вдовиченко Г. В. Сучасна культурологія перед викликом глобальних проблем // Культурологія : підручник / Г. В. Вдовиченко та ін.; за ред. А. Є. Конверського. – Харків : Фоліо, 2013. – С. 777–863.
3. Вілен Горський: дотик, змісли, споглядання : зб. наук. праць / за ред. М. Л. Ткачук ; упор. М. Л. Ткачук, Л. Д. Архипова. – Київ : Аграр Медіа Груп, 2011. – 387 с.
4. Головаха Є. Суб'єктивний погляд на українську філософію (Розмова із Ксенією Зборовською, Аміною Ххелуфі та Всеволодом Хоомою) / Євген Головаха // *Sententiae*. – 2017. – № 1 (XXXVI). – С. 173–214.
5. Голубович І. Усна історія філософії та усна історія філософів у соціокультурному та інтелектуальному контекстах / Інна Голубович // *Філософська думка*. – 2019. – № 6. – С. 105–114.
6. Горак А. Сорок сороков / Анна Горак. – Київ : Стило, 2009. – 365 с.
7. Горський В. Я прожил счастливую жизнь (Цикл інтерв'ю Т. А. Чайки) / В. С. Горський, Т. А. Чайка. – К. : Издательский дом Дмитрия Бураго, 2014. – 176 с.
8. Горський В. Біобібліографічний покажчик / Вілен Сергійович Горський ; уклад. Т. О. Патрушева ; авт. вступ. ст. М. Л. Ткачук. – К. : Вид. дім "KM Academia", 2000. – 32 с.
9. Горський В. Дещо про історію з історією філософії (суб'єктивні міркування з приводу ювілею) / Вілен Горський // *Філософська думка*. – 1998. – № 4. – С. 23–41.
10. Горський В. "Під сигнатурою Софії" / Вілен Горський // *Дух і Літера*. – 2006. – № 15–16. – С. 169–171.
11. Громов М. Н. Идейные течения древнерусской мысли / М. Н. Громов, В. В. Мильков. – СПб. : РХГИ, 2001.
12. Йосипенко С. Історія філософії України як галузь наукового дослідження і академічна дисципліна в 1950-х – 2000 роках / Сергій Йосипенко, Олена Вдовина, Микола Симчич // *Sententiae*. – 2011. – № 2 (XXV). – С. 108–119.
13. Йосипенко С. Відділ історії філософії України: від філософів Давньої України до сьогоднішнього / Сергій Йосипенко // *Філософська думка*. – 2016. – № 6. – С. 34–37.
14. Йосипенко С. Усна історія філософії: письмовий формат. Круглий стіл "Філософської думки" / Сергій Йосипенко, Ксенія Зборовська // *Філософська думка*. – 2019. – № 4. – С. 6–52.
15. Кашуба М. "Філософія – це квітка, яка розцвітає на тлі епохи" (Розмова з Павлом Бартуськом, Володимиром Олінкевичем і Олесею Смолінською) / Марія Кашуба // *Sententiae*. – 2017. – № 2 (XXXVI). – С. 154–170.
16. Конверський А. Філософська думка у Київському університеті / А. С. Конверський, І. В. Бичко, І. В. Огородник. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 336 с.
17. Кримський С. Біобібліографічний покажчик (до 80-ліття з дня народження) / Сергій Борисович Кримський ; уклад. О. Лукашук, Л. Мелішкевич ; авт. вступ. ст. П. Йолон. – К. : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2010. – 36 с.
18. Кримський С. Про софійність, правду, змісли людського буття : зб. наук.-публіцист. і філос. ст. / Сергій Кримський. – К. : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2010. – 464 с.
19. Кримський С. Б. Сергей Крымский: Наш разговор длиною в жизнь (Цикл інтерв'ю Т. А. Чайки) / С. Б. Кримський, Т. А. Чайка. – К. : Издательский дом Дмитрия Бураго, 2012. – 436 с.
20. Ххелуфі А. Науковий семінар студентського товариства усної історії філософії / Аміна Ххелуфі // *Sententiae*. – 2019. – № 2 (XXXVIII). – С. 215–218.
21. Лютій Т. Сенсожиттєвий універсум Сергія Кримського / Тарас Лютій // *Філософська думка*. – 2016. – № 6. – С. 122–129.
22. Никитенко Н. Древнейшие граффити Софии Киевской и время её создания / Надежда Никитенко, Вячеслав Корниенко. – К. : Інститут української археографії і історично-культурологічного дослідження ім. М. С. Грушевського, 2012. – 232 с.
23. Стратій Я. Українська філософія на зламі епох (Розмова зі Ксенією Зборовською, Геннадієм Зінченком і Софією Дмитренко) / Ярослава Стратій // *Sententiae*. – 2018. – № 1 (XXXVII). – С. 183–217.
24. Табачковський В. У пошуках невтраченого часу (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників) / Віталій Табачковський. – К. : ПАРАПАН, 2002. – 300 с.
25. Ткачук М. Інститут філософії в інтелектуальній біографії Вілена Горського / Марина Ткачук // *Філософська думка*. – 2016. – № 6. – С. 113–121.
26. Целік Т. До питання про історію української філософії (Вілен Горський як методолог історико-філософської медієвістики в Україні) / Тетяна Целік // *Sententiae*. – 2014. – Vol. XXX, Issue 1. – С. 154–165.
27. Чайка Т. Дотор. Презентація проекту "Усні історії філософів" / Тетяна Чайка // *Філософська думка*. – 2009. – № 3. – С. 140–145.
28. Шинкарук В. "Хрущовська відлига" і нові тенденції в дослідженнях Інституту філософії АН України в 1960-х роках / Володимир Шинкарук // *Філософська думка*. – 1998. – № 4–6. – С. 5–22.
29. Vdovychenko Heorhii. Personal Dimensions of the Kyiv Philosophical School and its Images through the Voices of Memory / Heorhii Vdovychenko // *Future Human Image*. – 2020. – Volume 14. – P. 90–101. <https://doi.org/10.29202/fhi/14/11>
30. Vdovychenko Heorhii. Socio-Political Image of the Kyiv Philosophical School: from Internal Resistance to Open Attitude / Heorhii Vdovychenko // *Ukrainian Policymaker*. – 2020. – Volume 7. – P. 83–96. <https://doi.org/10.29202/up/7/10>

References

1. Vdovyna O. (2013). *Filosofskyia dymka Kyjivskoyi Rusi ukrajinjskych radyanskykh doslidnykiv* [Philosophical Thought of Kyevan Rus through the Eyes of Ukrainian Soviet Researchers]. *Filosofska Dumka*, 1, 48 – 56.
2. Vdovychenko, H. V. (2013). Rozdyl 6. Sychasna kulturologia pered vyklykom globalnykh problem / *Kulturologia: pidrychnyk dlya studenty vyshchych navchalnykh zakladyv* [Chapter 6. Modern culturology before the challenge of global problems. Culturology: Textbook for higher education / ed. by A. Konverskyi], Kharkiv, Folio.
3. Vilen Gorskyi: dotyky, smysly, spoglyadyannya: zbirnyk naykovykh prats (Vilen Horskyy: touches, meanings, contemplations: collection of scientific works (2011)), Kyiv, Agrar Media Group.
4. Golovakha, Y. (2017). Subyektivnyi poglyad na ukrainsky filosofiju (Rozmova z Ksenijeju Zborovskuju, Aminuju Khelufi ta Vsevolodom Khomaju) [Subjective view of Ukrainian philosophy (Conversation with Xenija Zborovska, Amina Khelufi and Vsevolod Khoma)]. *Sententiae*, 1 (XXXVI), 173–214.
5. Golybovych, I. (2019). Usna istorija filosofii ta usna istorija filosofiv y socioculturnomy ta intelektualnomy kontekstach [Oral History of Philosophy and Oral History of Philosophers in Socio-cultural and Intellectual Contexts], *Filosofska Dumka*, no 6. P. 105–114.
6. Horak, H. (2009). *Sorok sorokov* [Forty forties]. Kyiv, Stylos.
7. Horskyy, V. (2014). *Jya prozhyt shchaslyvyyu zhizn (Tsykl intervju Tatjany Chayki)* [I lived a happy life (T. A. Chayka Interview Cycle)]. Kyiv, Izdatelskyy dom Dmytrija Byrago.
8. Horskyy, Vilen Serhiyovych. *Biobibliografichni pokazhchyk (2000)* [Horskyy, Vilen Serhiyovych. Biobibliographic Index. Compiled by T. Patrusheva; Intro. by M. Tkachuk. (2000)]. Kyiv, Vydavnychi Dim "KM Academia".
9. Horskyy, V. (1998). *Deshcho pro istoriju z istorijeju filosofii (sybektivnyi mirkyvannya z pryvody juvileju)* [Something About History with the History of Philosophy (Subjective Reasoning about the Anniversary)]. *Philosophical Thought*, 4-6, 23 – 41.
10. Horskyy, V. (2006). *"Pid sygnatroyu Sofii"* ["Under the Signature of Sophia"], *Dukh i Litera*, 15–16, 169–171.
11. Gromov, M., Milkov V. (2001) *Ideynye techeniya drevnerusskoy mysli* [Ideological Currents of the Old Russian Thought], Sankt-Peterburg, RHGI.
12. Yosypenko, S., Vdovyna, O., Symych, M. (2011). *Istoriya filosofii Ukrainy yak galyz naykovogo doslydzhennya i kademychna dystsyplina v 1950–2000 rokach* [History of Ukrainian Philosophy as a Sphere of Research and Academic Discipline in 1950–2000], *Sententiae*, 2 (XXV), 108 – 119.
13. Yosypenko, S. (2016). *Vidil istoriji filosofiji Ukrainy: vid filosofiv davnyoji Ukrainy do syogodennya* [Department of History of Philosophy of Ukraine: from ancient Ukraine to modern philosophers], *Filosofska Dumka*, 6, 34–37.
14. Yosypenko, S., Zborovska, X. (2019). *Usna istorija filosofiji: pismovyi format* [Oral history of philosophy: written format], *Filosofska Dumka*, 4, 6–52.
15. Kashuba, M. (2017). *"Filosofija – tse kvitka, jaka rozcvitaje na tli epochy"* (Rozmova z Pavlom Bartysykom, Volodymyrom Olynkevychem i Oleseju Smolinskoju) ["Philosophy is a flower blooming against a background of an epoch" (Conversation with Pavlo Bartusiak, Volodymyr Olinkevych and Olesia Smolinska)], *Sententiae*, 2 (XXXVI), 154–170.
16. Konverskyi, A., Bychko, I., Ohorodnyk, I. (2005). *Filosofska dumka v Kijevskomu universyteti* (Philosophical Thought at Kiev University: History and Modernity. Kyiv, Tsentr navchalnoji literatury).
17. Krymskyi, Serhii Borysovych. *Biobibliografichni pokazhchyk (2000)* [Krymskyi, Serhii Borysovych. Biobibliographic Index, compiled by O. Lukashuk, L. Melishkevych. Intro. By P. Yolon (2010)]. Kyiv, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy.
18. Krymskyi, S. (2010). *Pro sofijnist, pravdy, smysly lyjdsogo byttja: Zbirnyk nauково-publytsystychnych i filosofskych statej* [About Sophianic, Truth, Meanings of Human Existence: Collection of Scientific and Journalistic and Philosophical Articles], Kyiv, H. S. Skovoroda Institute of Philosophy.
19. Krymskyi, S. (2012). *Serhey Krymskyi: Nash razgovor dlinoju v zhyzn (Tsykl intervju Tatjany Chayki)* [Our conversation as long as life itself (T. A. Chayka Interview Cycle)]. Kyiv, Izdatelskyy dom Dmytrija Byrago.
20. Khelufi, A. (2019). *Naukovyj seminar studentskogo tovarystva usnoj istoriji filosofiji (Scientific Seminar of the Student Society of Oral History of Philosophy)*, *Sententiae*, 2 (XXXVIII), 215–218.
21. Lyuty, T. (2016). *Sensozhytєvyy universym Serhija Krymskogo* [Sense-Vital Universum of Serhii Krymskyi], *Filosofska Dumka*, 6, 122–129.
22. Nikitenko N., Kornienko V. (2012). *Drevnejshje graffiti Sofii Kijevskoy i vremya jejyo sozhdannya* [The Oldest Graffiti of St. Sophia of Kiev and the Time of its Creation]. Kiev, M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Study.
23. Stratii, Y. (2018). *Ukrainjskya filosofija na zlami epoch (Rozmova z Ksenijeju Zborovskuju, Gennadijem Zinchenkom i Sofijeju Dmytrenko)* [Ukrainian Philosophy on the Fracture of Epoch (Conversation with Ksenia Zborovska, Gennady Zinchenko and Sophia Dmitrenko)], *Sententiae*, 1 (XXXVII), 183–217.
24. Tabachkovskyy, V. (2002). *V poshykach nevrachenogo chasy (Narysy pro tvorchy spadschyny ukrainjskych filosofiv-shistidsyatykniv)* [In Search of Non-Wasted Time. Essays on the Creative Heritage of the Ukrainian Philosophers of the Sixties]. Kyiv: Vydavnytstvo PARAPAN.
25. Tkachuk, M. (2016). *Instytet Filosofiji v intelektualniy biografii Vile-na Horskogo* [Institute of Philosophy in Vilen Horskyy's Intellectual Biography]. *Filosofska Dumka*, 6, 113–121.

26. Tselik, T. (2014). *Do pytannya pro istoriju ukrainskoyi filosofii (Vilen Horskyy yak metodolog istoriko-filosofskoyi medievistyky v Ukraini)* [On the History of Ukrainian Philosophy (Vilen Horskyy as Methodologist of Historical and Philosophical Medievalism in Ukraine)]. *Sententiae*, 1 (XXX), 154-165.

27. Chayka, T. (2009). *Dotork. Prezentaciya proekty "Usni istoriji filosofiv"* [The Touching. The Presentation of the Project "The Philosophers' Oral Histories"]. *Filosofska Dumka*, 3, 140 – 145.

28. Shynkaruk, V. (1998). "Khryshchovs'ka vidlyga" I nivi tendentsii v doslidzhenнях Instytutu Filosofii Akademiji nauk Ukrainy v 1960-h rokah ["Khrushchev Thaw" and New Trends in Research of the Institute of Philo-

sophy of the Academy of Sciences of Ukraine in the 1960s.]. *Filosofska Dumka*, 4-6, 5-22.

29. Vdovychenko, H. (2020). Personal Dimensions of the Kyiv Philosophical School and its Images through the Voices of Memory. *Future Human Image*, Volume 14, 90-101. <https://doi.org/10.29202/fhi/14/11>

30. Vdovychenko, H. (2020). Socio-Political Image of the Kyiv Philosophical School: from Internal Resistance to Open Attitude. *Ukrainian Policymaker*, Volume 7, 83-96. <https://doi.org/10.29202/up/7/10>

Надійшла до редколегії 05.03.21

Г. В. Вдовиченко, д-р филос. наук, ст. науч. сотр.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ИСТОРИЯ КИЕВСКОЙ ФИЛОСОФСКОЙ ШКОЛЫ В УСТНЫХ ВОСПОМИНАНИЯХ ЕЁ ТВОРЦОВ: ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ И КУЛЬТУРЫ КИЕВСКОЙ РУСИ

Посвящено академическим исследованиям творцов Киевской философской школы С. Крымского и В. Горского по истории философской мысли и культуры Киевской Руси как важной странице возрождения в Институте философии им. Г. Сковороды АН УССР в конце 50-х – 80-х годов XX в. прерванных сталинизмом исследований по истории философии Украины. Возобновленные уже в начале эпохи хрущёвской "оттепели" поколением философов-шестидесятников УССР, главным образом именно в упомянутом институте, они, в частности, работы С. Крымского и В. Горского 80-х годов XX – начала XXI в., стали в независимой Украине объектом внимания их авторов в рамках пилотных новаторских проектов по устной истории философии.

Иницированные Т. Чайкой в проекте "Устные истории философов" автобиографические реконструкции С. Крымского и В. Горского, как и более чем десятилетний массив интервью первого всеукраинской газете "День", стали важными альтернативными источниками уже постсоветского – неподцензурного – реконструирования становления истории философии Украины как академической дисциплины в XX в. Осмысляя в автобиографическом ключе собственные более чем тридцатилетние "киеворусские" студии в качестве их ведущих инициаторов в Киевской философской школе, а именно – раскрывая оригинальные видения "философской культуры" Киевской Руси в свете высокой оценки её "духовных светочей" как воплощений христианских добродетелей (В. Горский), "софийности" украинской культуры со времён Киевской Руси как субъекта "греко-славянского типа европейской культуры" (С. Крымский), – они вместе акцентировали внимание на исключительной роли в своём научном и личностном развитии этических основ и нравственных идеалов этого этапа древнеукраинской культуры как важного источника и образца социокультурного развития Украины.

Ключевые слова: история философии Украины, философия Киевской Руси, Киевская философская школа, Институт философии им. Г. Сковороды АН УССР, "Устные истории философов", Т. Чайка, П. Копнин, В. Шинкарук, С. Крымский, В. Горский.

Heorhii Vdovychenko, Advanced Doctor in Philosophical Sciences, Senior Researcher,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HISTORY OF THE KYIV PHILOSOPHICAL SCHOOL IN THE ORAL RECOLLECTIONS OF ITS CREATORS: STUDIES IN THE HISTORY OF PHILOSOPHY AND CULTURE OF KYIVAN RUS

The article deals with the academic research of the founders of the Kyiv philosophical school S. Krymskyi and V. Horskyy on the history of philosophical thought and culture of the Kyivan Rus as an important page of revival in the H. S. Skovoroda Institute of Philosophy in the late 1950s – 1980s of interrupted by the Stalinist regime studies on the history of philosophy of Ukraine. These studies, in particular the ones of S. Krymskyi and V. Horskyy in the 1980s – 2000s, were resumed at the beginning of the Khrushchev "thaw" era by the generation of philosophers of the sixties of the Ukrainian SSR and became the object of attention of their authors in independent Ukraine in the pilot innovative projects on the oral history of philosophy. The autobiographical reconstructions of S. Krymskyi and V. Horskyy initiated by T. Chaika in the project "The Philosophers' Oral Histories", as well as more than ten years of interviews of the first of them to the all-ukrainian newspaper "Day", became important alternative sources of post-Soviet – uncensored, historical and philosophical reproduction of the formation of the history of philosophy of Ukraine as an academic discipline in the 20th century.

Both of them interpreted there in an autobiographical way their own more than thirty years of "Kyivan Rus" studies as their two leading initiators in the Kyiv philosophical school. They revealed their original visions of the "philosophical culture" of Kyivan Rus in the light of the high appreciation of its "spiritual luminaries" as embodiments of Christian virtues (V. Horskyy) and "Sophianess" of Ukrainian culture since the times of Kyivan Rus as a subject of "European culture of the Greco-Slavic type" (S. Krymskyi). They jointly emphasized the exceptional role in their scholar and personal development of ethical principles and moral ideals of this stage of ancient Ukrainian culture as an important source and model of socio-cultural progress of Ukraine.

Key words: the history of philosophy of Ukraine, philosophy of the Kyivan Rus, Kyiv philosophical school, H. S. Skovoroda Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, "The Philosophers' Oral Histories", T. Chayka, P. Kopnin, V. Shynkaruk, S. Krymskyi, V. Horskyy.

УДК 101.1:001:62

DOI: 10.17721/sophia.2021.17.6

І. П. Гудима, д-р філос. наук, проф.

Маріупольський державний університет, Маріуполь, Україна

ORCID: 0000-0002-6053-216X

e-mail: igorgudyma67@gmail.com

ВИПАДКОВІСТЬ У СИСТЕМІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ: СВІТОГЛЯДНИЙ ТА МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Дослідницька увага зосереджена на сучасних інтерпретаціях явища випадковості та узагальненні результатів вивчення науковцями нелінійних процесів самоорганізації складних систем. Автор також намагається виявити сутнісне у витлумаченні статистичних закономірностей та, зрештою, довести, що останні презентують більш фундаментальний аспект реальності, аніж динамічні закони. Тематизація статті, вибір і застосування її теоретико-методологічних підходів обумовлені самим предметом думки і характером поставлених завдань. Узагальнені результати студіювання теми дають підстави для певного висновку – новий стиль наукового мислення, предметом якого є нелінійні процеси самоорганізації речовини, та метафізичні рефлексії з приводу змісту поняття "випадковість" у природознавстві дозволяють по-новому усвідомити природу навколишнього світу та його здатність до самоорганізації загалом та різних рівнях власного буття, що зумовлене його(світу) внутрішніми силами та властивостями.

Ключові слова: наука, випадковість, закономірність, причинність, недетермінізм, флуктуація.

Постановка проблеми. Якісна зміна стану сучасної науки нині прямо пов'язана зі знаковими відкриттями в галузі фізики високих енергій та синергетики. Наявні

напрями науки обидва базуються на новому природничо-науковому розумінні нелінійних динамік самоорганізації складних систем. Перехід науки в нову фазу влас-